

FUND OG FORSKNING

BIND 59

2020

DET KGL. BIBLIOTEK

FUND OG FORSKNING

Bind 59

2020

FUND OG FORSKNING

I DET KONGELIGE BIBLIOTEKS

SAMLINGER

Bind 59

2020

With summaries

KØBENHAVN 2020

UDGIVET AF DET KGL. BIBLIOTEK

Om billedet på smudsomslaget:
Illustration fra udgivelsen *Nye Billed- og Læsebog for Børn*, 1808, af C.C. Boeck, se side 102

Det kronede monogram på kartonomslaget er tegnet af
Erik Ellegaard Frederiksen efter et bind fra Frederik 3.s bibliotek.

Om titelvignetten se side 35

© Forfatterne og Det Kgl. Bibliotek

Redaktion:
Claus Røllum-Larsen

Artikler i *Fund og Forskning* gennemgår 'double blinded peer-review' for at kunne antages. Undtaget fra denne norm er dog i dette nummer artiklerne under 'Fund'.

Grafisk tilrettelæggelse: Strandbygaard A/S

ISSN 0069-9896

EKSPRESSIONISMEN PÅ ANKLAGEBÆNKEN

Rudolf Broby-Johansens håndskrevne tale holdt i
Københavns Byret i 1923

AF

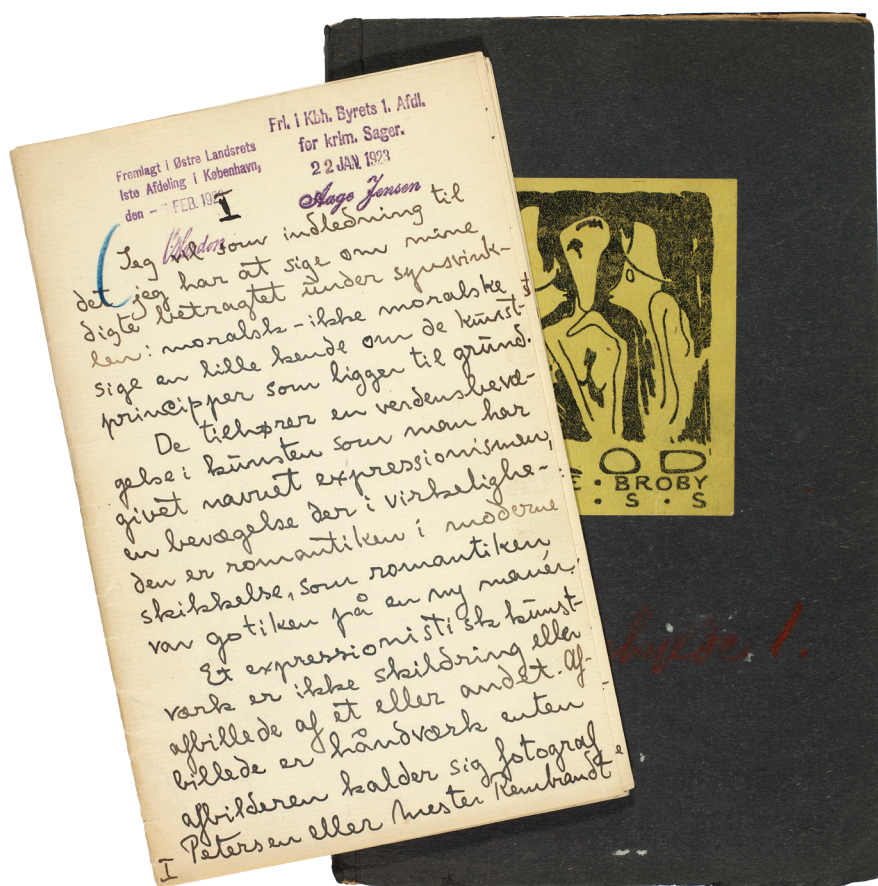
THOMAS HVID KROMANN

“Med mægtig Pathos og med Haaret flagrende om de himmelvendte Øjne fortalte han, at han tilhører en ny Verdensanskuelse indenfor Kunsten”. Således lød det i *Socialdemokraten* den 23. januar 1923, da man berettede om den forsvarstale, der var blevet holdt dagen før i Københavns Byret. Retssagen drejede sig om et lille bind med ekspresionistiske digte, hvis forfatter var røget på anklagebænken for “utugt”. Digtsamlingen *Blod* var blevet udsendt i november 1922 af det venstreorienterede Det Ny Studentersamfunds (DNSS) forlag. Forfatteren var den unge student Rudolf Broby (1900-1987), hvis såkaldt “expressionære” digte var skrevet i VERSALER og i sin opbrudte stil lignede en art hektiske telegrammer fra storbylivets skørlevned. Broby havde tidligere samme år tilbragt nogle måneder i Weimarrepublikkens Berlin og det var indtryk fra denne tumultagtige tid, der her fandt en tidssvarende ekspresionistisk form.

Få dage efter udgivelsen af *Blod* tog Justitsministeriet affære og oplaget blev forsøgt beslaglagt af politiet, der imidlertid kun kunne konfiskere en mindre del af de 700 eksemplarer, der var blevet trykt. Broby havde, som det senere viste sig, sendt de fleste eksemplarer i eksil hos en kammerat i Norge. Digteren blev sigtet efter §184 i straffeloven af 1866 (om offentliggørelse af utugtige skrifter). Et af de utugtige emner var prostitutionen, der blev beskrevet skånselsløst som her i et af de digte, der havde vakt størst harme, “Bordelpige dræber nyfødt”, der i sin helhed lyder: “SKAMSLIDT DIVAN // PÅ RYGGEN TØS / MED CHEMIS-VALK OVER MAVE / SPREDBEN / BORER STRIKKEPIND / I KULHÅRS UDFRYNSET VULVA / GURGLENDENDE // LIG KØNS-KRYBER”.

Retssagen, som kulturhistorikeren Morten Thing har kortlagt i sit efterskrift til *Blod* i 1988, som jeg her trækker på, blev ikke så lidt af en begivenhed. Retshandlingen i Københavns Byret blev dækket i talrige af landets store og små aviser, der kunne berette om de unge storrygende studenter, der var mødt op den 22. januar for at støtte digteren, og om skrivemaskinedamen i forkontoret, der besvimede i nikotintågerne. Det var på denne ophedede scene, at Broby-Johansen holdt sin forsvarstale, der starter med: "Jeg vil som indledning til det jeg har at sige om mine digte betragtet under synsvinklen: moralsk – ikke moralske sige en lille kende om de *kunstprincipper* der ligger til grund." Talen handlede dog mere om politik end æstetik. Digtene var, sagde Broby, ikke blevet skrevet eller udgivet med økonomisk gevinst eller utugtige motiver for øje. Basalt handlede det om at turde se sin samtid i øjnene. Broby anklagede borgerskabet for på den ene side at kriminalisere prostitution og på den anden side selv at opsøge disse etablissementer og fastholde pigerne i deres elendighed. Konklusionen var derfor, at Broby "ville være skamfuld over at frikendes af en lov som beskytter og opretholder disse forfærdelige tilstande" og han mente, at det borgerlige samfund ingen moralsk ret havde til at dømme disse digte.

Forsvarstalen til trods blev Broby dømt til at betale 300 kr. i bøde og fik yderligere 14 dages fængsel, men såvel anklagemyndigheden som digteren appellerede. Ved retssagen i Østre Landsret to uger senere havde forsvarer indhentet udtalelser fra centrale personer i det litterære felt: Professorerne Valdemar Vedel og Vilhelm Andersen samt forfatterne Emil Bønnelycke og nobelprismodtageren Henrik Pontoppidan. *Blods* litterære kvaliteter var de ikke udelt begejstrede for, men det blev kundgjort, at der *ikke* var tale om et utugtigt værk. Broby endte med at slippe for fængselsstraf og bøden blev gjort betinget, men oplaget forblev konfiskeret. Man kan forestille sig, at de ikke-konfiskerede bøger efterfølgende cirkulerede? Men en digterbane slog Broby ikke ind på og han blev siden hen kendt som Broby-Johansen i en bredere offentlighed via sine kulturhistoriske værker *Hverdagskunst – Verdenskunst* (1942), *Den danske billedbibel i kalkmalerier* (1947), *Krop og klæ'r* (1953) og mange flere. *Blod* forblev kun kendt som følge af retssagen. Først i 1960'erne genopdagede en ny generation digtsamlingen i forbindelse med udgivelsen af andenudgaven. Endnu senere tog litteraturhistorikerne såvel *Blod* som Harald Landt Mombergs *Parole*, der bestod af "33 expressionistiske digte" til sig. Sidstnævnte havde DNSS ligeledes udsendt i 1922, men Momberg blev dog aldrig hevet i retten. Begge bøger er i dag anerkendte som værker, der introducerede en litterær modernisme i Danmark.

At man i dag kender til forsvarstalens ordlyd, skyldtes ikke avisernes dækning af dramaet. Dækningen var set fra et nutidigt perspektiv ganske tendentiøs, hvis ikke ligefrem fordrejet, hvorfor det ikke kan undre, at DNSS efter dommen udgav forsvarstalen. På bagsiden af pamfletten *Forsvarstale for Blod holdt i Københavns Byret 22. 1. 23*, havde man – sikkert ikke uden en vis fryd – på listen over udgivelser, som “Forlaget har udsendt”, ud for *Blod* skrevet: “beslaglagt”. Men var teksten i pamfletten identisk med den tale, der rent faktisk blev holdt?

Man kom nærmere et svar, da forsvarstalen efter næsten 100 år dukkede op. I 2018 kunne Håndskriftsamlingen på Det Kgl. Bibliotek indlemme den 25 sider lange håndskrevne tale samt det eksemplar af *Blod*, der havde indgået i retssagen. Begge dele blev i 2018 tilbudt biblioteket

af antikvariatet Vangsgaard. Forsvarstalen og digtsamlingen var samme år blevet fundet i en litteraturhistorikers dødsbo, men genstandenes vej fra retssal til privateje er ukendt. Manuskriptet blev analyseret med ultraviolet lys af en konservator, der kunne bekræfte dokumentets ægthed.

På første side af såvel talen som første side af eksemplaret af *Blod* finder man stemplet: "Frl. i Kbh. Byrets 1. Afdl./ for krim. Sager./ 22 JAN 1923" og "Fremlagt i Østre Landsrets/ 1ste Afdeling i København./ den 6 FEB. 1923". Derudover havde de respektive retsbetjente stemplet dokumentet. Talen blev kun holdt i byretten, men den har efterfølgende fungeret som en del af bevismaterialet i landsretten. En sammenligning mellem den håndskrevne og den trykte tale viser, at de stort set er identiske. I den trykte version kursiveres vigtige ord eller sætninger, punktummerne er erstattet af skråstreger og der anvendes konsekvent brug af minuskler. Der er et fåtal af overstregninger i den håndskrevne tale og det meste er mindre rettelser, men på side otte er "materielle forhold" erstattet af det mere hårdtslående "klassesynspunkt".

Jeg nævnte indledningsvist *Socialdemokratens* beskrivelse af Brobys fremførelse af sin tale i byretten. Morten Thing citerer i sit efterskrift også *Politiken*, hvori det lød, at digteren "indtog skønne, plastiske Stillinger, rundede armen yndefuldt og gjorde sit Blik ædelt og sværmerisk." Det lille hæfte var, ved vi altså nu, ikke større end, at det kunne ligge i Brobys håndflade, hvilket gav visse performative muligheder: Den anklagede kunne dermed holde talen i den ene hånd og gestikulere med den anden. På bagsiden af det lille hæfte har Broby i øvrigt med blyant skrevet nogle korte sætninger og stikord fra forløbet i byretten. Her står bl.a. at "ankl. henter sine billeder fra kønslivet, på en rå og brut", hvorefter sætningen afbrydes.

Når man taler om *Blod*, er det ikke kun den trykte førsteudgave, der er tale om. I et særtilfælde som dette flyder tekst og kontekst sammen. Retssagen er, som det i øvrigt også gjaldt det retslige efterspil efter Herman Bangs roman *Haabløse Slægter* (1880), med tiden blevet en del af dansk litteraturhistorie. "Værket" *Blod* er ikke kun den trykte tekst, men tillige omstændighederne omkring udgivelsen, den efterfølgende retssag og forsvarstalen for et digterisk værk og et nyt kunstsyn. Den håndskrevne tale og det stemplede eksemplar af *Blod* er klenodier i den litteraturhistoriske fortælling om dengang en rå og brutal modernistisk digtning kom til landet: Anklaget, næsten glemt og med tiden kommet til hæder og ære. Med disse 25 harmdirrende sider kommer vi lidt tættere på forløbet i Københavns Byret i januar 1923. Udråbene fra studenterne i retssalen må man dog selv tænke sig til.